

Diplomatická space opera

Jak se vyrovnat s globálními kulturními konflikty

Síla impérií spočívá v kultuře a historické paměti. Pokud jsou udržovány při životě, říše vzkvétá, pokud ne, moc impéria dostává trhliny. Tak by se dala shrnout jedna ze základních myšlenek románového debutu americké spisovatelky Arkady Martineové, který v roce 2020 získal cenu Hugo.

MATOUŠ HRDINA

Vzpomínka zvaná říše (A Memory Called Empire, 2019) je nejen skvělým literárním zachycením fungování kolonialismu a imperialismu, ale také důkazem toho, jak nedostatečné a přežitě mohou být v současnosti nálepky jako fantastika, sci-fi či space opera. Román americké autorky Arkady Martineové bývá řazen právě k poslední jmenovanému žánru a na první pohled se může zdát, že z nezbytných prvků space opery nevynechává ani jediný.

Děj se odehrává v galaxii, jejíž velkou část už dlouhá staletí ovládá mocná Teiskalánská říše. Ta se neustále rozpíná, pohlcuje další a další hvězdné soustavy a místa, která ještě nedokázala dobýt, alespoň zaplavuje svou populární kulturou. Teiskalán je symbolem pokroku a civilizace a zdá se, že před jeho mocí a vlivem není úniku. Na periferii říše ovšem stále přežívají nezávislá území, mezi něž patří i Lsel – malá, ale hrdá kosmická stanice obývaná nepočetným národem těžařů, obchodníků a vesmírných pilotů. Hlavní hrdinka románu, mladá Mahit Dzmarová, je jmenována novou velvyslankyní Lselu v Teiskalánu a plná očekávání se vydává do samotného centra říše, na planetu nazývanou jednoduše Město. Na nový post s ní míří i zařízení, které je přísně střeženým tajemstvím Lselu. V mozku má implantovaný takzvaný imaginovač, který v sobě obsahuje digitální otisk osobnosti a vzpomínek jejího předchůdce, velvyslance Yskandra. Díky imaginovačům si obyvatelé Lselu dokážou mezi generacemi přenášet zkušenosti, které si řídce osídlená stanice nemůže dovolit ztratit. Mahit má však v imaginovači jen patnáct let starou, neaktuální verzi Yskandra. Hned po příletu navíc zjistí, že její předchůdce byl zavražděn kvůli spleti intrik, které roztácel ve snaze uchránit nezávislost Lselu, její imaginovač odpojí záhadná porucha, a ona se tak ocitá uprostřed cizí kultury zcela sama, bez rady a pomoci.

V tuto chvíli jdou rekvizity space opery stranou a děj románu se překlápí do mnohem zajímavějšího žánru diplomatického thrilleru. Napětí mu nedodávají akční scény a velkolepé bitvy kosmických lodí, ale nejistota a tápání Mahit, která se musí zorientovat v prostředí, kde jsou utajené významy a mnohoznačné symboly běžnou součástí komunikace. K teiskalánské kultuře má však až nekriticky fanouškovský vztah a postupem času začíná pochybovat o tom, do jaké míry je ještě loajální ke své domovské stanici a nakolik už se asimilovala mezi Teiskalánce.

Archivace kulturní paměti

Arkady Martineová (občanským jménem AnnaLinden Wellerová) se jakožto historička zabývá středověkou Byzancí, která jí poskytla inspiraci pro teiskalánskou politiku i veršované eposy, jež hrají v románu významnou roli. Kromě toho využila i motivy z prostředí staré Číny nebo předkolumbovských civilizací ve Střední Americe, ale za fiktivní Teiskalán by šlo snadno dosadit třeba i britské impérium v době jeho největšího rozmachu. Ve všech historických érách totiž zdánliví barbari přicházejí do center rozpínavých říší, které se arogantně považují za střed civilizace, aby se tam připodobnili jejich občanům, ale zároveň je fascinovali a znejistovali svou odlišností.

Právě citlivost pro kulturní rozdíly a lidské charaktery patří k hlavním talentům Mahit, která pro záchranu nezávislosti své rodné stanice dělá to, k čemu jsou diplomaté určeni – postává v místnostech a dlouze vyjednává. Autorka uvedla, že jí jako inspirační zdroj posloužily i špiónážní romány Johna le Carré – jejich vliv lze spatřit především v nejednoznačných postavách, které spoustu věcí tají, sledují nejružnější protichůdné cíle a nedají se zařadit do kategorie dobra ani zla.

Dominantní galaktické impérium není v žánru sci-fi ničím novým, stačí si vzpomenout na *Hvězdné války*, ale většinou se vykresluje jako symbol absolutního zla nebo prostá rekvizita, jejíž existence se nijak dál nezkoumá. Martineová ovšem pátrá po tom, jak vlastně impéria vznikají, trvají a rostou. Odpověď nachází v tradici nepřerušované institucionální a mezigenerační paměti, jak ostatně naznačuje i název románu. Zatímco duše Teiskalánu leží v jeho literární tradici, zákonech a složitém politickém systému, Lsel si svou kulturní paměť předává mezi generacemi doslova fyzicky, prostřednictvím implantovaných imaginovačů. Kontrast Lselu a Teiskalánu tak

poukazuje i na spory mezi orálními a literárními kulturami.

Balancující hrdinka

V dlouhých debatách mezi velvyslankyní Mahit, její pobočníci a stále bližší přítelkyní Trojí Posidonii, intrikánskou šlechtičnou Devate nácterou Teslicí, císařem Šesterým Směrem a dalšími Teiskalánci (jejichž půvabná jména dobře zachytil i český překlad Vratislava Kadlece) se snadno najde každý, kdo někdy trávil delší čas v cizí zemi a navzdory dokonalé znalosti jazyka, dějin a kultury dané společnosti pociťoval, jak moc se liší od té jeho, i když to tak na první pohled nemusí vypadat. Kulturní rozdíly vedou i k odlišným přístupům k chápání emocí a mezilidských vztahů – ve veřejné sféře se Mahit přizpůsobila teiskalánským poměrům, ve svém nitru ale zůstává cizinkou ze Lselu. Navíc se s ní v hlavě hádá hlas velvyslance Yskandra, který svou dokonalou infiltraci do nejvyšších pater teiskalánské společnosti zaplatil životem.

Románový debut Martineové bývá vedle knih Carolyn Janice Cherryhové nebo Ann Leckieové přirovnáván i k Asimovově *Nadaci* (1951, česky 1991), od které se ovšem liší ve své základní premise – nepodléhá iluzi o tom, že by se vývoj společnosti dal převést na data a vypočítat, a místo toho volí spíše přístup antropologa, který klade otázky a odhaluje jen další složitosti lidské povahy. A stejně jako Ursula K. Le Guinová v *Levé ruce tmy* (1969, česky 1995) i Martineová ve svém románu velmi obratně využívá queer motivy. Její fiktivní kultury rodí děti v umělých dělohách a zbavily se konceptu tradiční rodiny. Lidem je tedy celkem jedno, kdo má s kým sex, a queer vztahy či identity mohou být přirozenou součástí děje, aniž by na nich samotných bylo něco zvláštního.

Martineová se dokázala vyhnout i rozšířenému klišé v podobě jednorozměrné silné hrdinky. Mahit často selhává, obtížně balancuje mezi svými osobními touhami a profesionálními závazky a pochybuje i o ústředním úkolu své mise, tedy ochranou nezávislosti Lselu. Právě proto je postavou velmi uvěřitelnou a její rozpocenost trefně vystihuje podstatu skutečných střetů malých kultur ohrožených těmi dominantními. Rozpínává impéria totiž můžeme vítat, nebo jim naopak vzdorovat, nikdy se však nelze tvářit, jako by tu nebyla a neměla na nás vliv.

Mimo žánry

Autorčino povolání historičky se neodráží jen v úvodní dedikaci dvěma zapomenutým

arménským kněžím, kteří ve 12. století čelili expanzi Byzance, ale hlavně v tom, že svým postavám odmítá poskytnout jasnou odpověď na jejich otázky. Teiskalánci i obyvatelé Lselu usilují o přežití a rozkvět svých kultur, ale přes veškeré úsilí se nemohou dobrat jednoduchého řešení. Martineová jen detailně analyzuje, jak tyto kulturní střety probíhají, a ukazuje na nesmyslnost přesvědčení, že by jakákoli kultura mohla žít věčně a beze změn jen ze své podstaty.

Jedním ze základních principů vědecko-fantastické literatury je budování fiktivních světů a situací, jejichž prostřednictvím lze analyzovat a komentovat současnost. Ačkoli *Vzpomínka zvaná říše* získala v roce 2020 cenu Hugo, udělovanou dílům žánrů sci-fi a fantasy, nabízí se otázka, zda je vůbec namístě chápat romány tohoto typu jako žánrovou tvorbu. S výjimkou imaginovačů v něm žádná žánrová rekvizita nehraje větší roli, a i ty primárně slouží jen jako motor zápletky. Martineová vytvořila takřka univerzální obraz fungování rozsáhlých říší; klidně bychom mohli nahradit Teiskalán libovolnou historickou či současnou mocností, aniž by základní premisa ztratila na uvěřitelnosti.

S přihlédnutím k preciznímu vykreslování postav, dialogů a celkovému literárnímu stylu by toto dílo snadno mohlo sbírat prestižní ocenění i ve světě „běžné“ beletrie, pokud by ho do něj ovšem někdo vpustil. Potížím s neodbytným vlivem globálně dominantní kultury čelíme denně. Je s podivem, jak přesně je dokáže popsat právě vědecko-fantastický román inspirovaný obskurními momenty středověkých dějin. A byla by škoda, kdyby ho někdo přehlédl jen proto, že získal „pouze“ žánrovou cenu, a ne třeba Pulitzera.

Autor je novinář Seznam Zpráv.

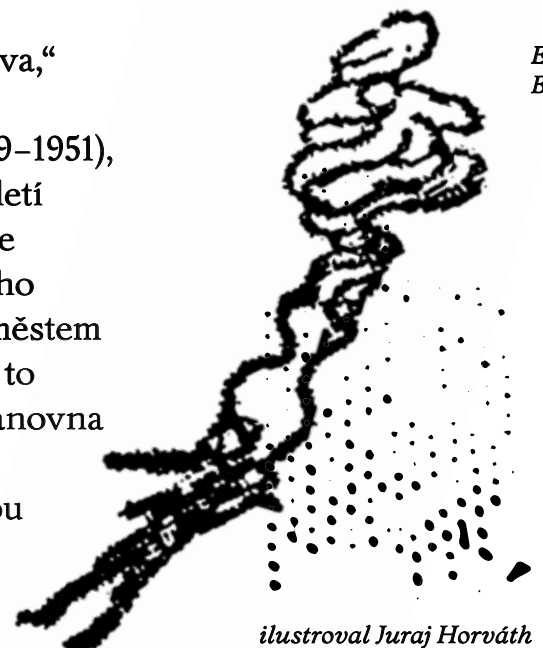
Arkady Martineová: *Vzpomínka zvaná říše*. Přeložil Vratislav Kadlec. Host, Brno 2021, 480 stran.

Andrej Platonov

Šťastná Moskva

„Proč mám být sám?! Budu jako město Moskva,“ řekne si jeden z hrdinů Šťastné Moskvy, vrcholného románu Andreje Platonova (1899–1951), zrekonstruovaného z fragmentů čtyři desetiletí po autorově smrti. Moskva v něm není pouze město, které na začátku třicátých let dvacátého století prudce roste a hodlá se stát hlavním městem světového proletariátu, div ne jeho rájem. Je to také mladá žena, hlavní hrdinka, Moskva Ivanovna Čestnovová, parašutistka a stavitelka metra, která v té pulsující metropoli žije, která ji svou neohrožeností i nezřízeností ztělesňuje.

přeložila Alena Machoninová

Edice Bam!

baobab-books.net

ilustroval Juraj Horváth